

УДК 1 336.221:330.131.7

Н. Г. Свеченко,
к.е.н., ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ», м. Суми

ОЦІНКА ПОДАТКОВИХ РИЗИКІВ БАНКУ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Анотація: В даній статті розглядається методика визначення рівня податкового ризику для банку шляхом побудови матриці податкових ризиків.

Annotation: In this article the technique of determining the level of tax risk for the bank by constructing a matrix of tax risks.

Ключові слова: податкові ризики, кількісні і якісні фактори податкових ризиків, матриця податкових ризиків, піраміда управлінських рішень.

Keywords: tax risks, the quantitative and qualitative factors of tax risks, tax risk matrix, the pyramid of management decisions.

Вступ. Податкові ризики мають суттєве значення у системі управління фінансами банку, оскільки податкові відносини опосередковують більшість його фінансових операцій, а отже, є важливим фактором, що визначає їх ефективність. Ігнорування податкових ризиків в процесі фінансового менеджменту банку може призвести до суттєвих негативних наслідків як у вигляді прямих втрат – зменшення фінансового результату, збільшення податкових витрат, фінансові санкції, так і у вигляді втраченої вигоди через прийняття неефективних управлінських рішень.

Реалізація податкових ризиків суттєво впливає на результати податкового планування банку, оскільки за їх невизначеності величина податкового навантаження може бути розрахована лише приблизно і у разі значних відхилень може призвести до прийняття економічно неефективних управлінських рішень щодо оподаткування, що в свою чергу негативно вплине на величину фінансового результату банку. Тому критерієм оцінки якості прийнятих управлінських рішень в сфері податкової діяльності банку повинна бути не тільки максимізація фінансового результату з метою поліпшення фінансового стану та підвищення ринкової вартості банку, скільки мінімізація податкових ризиків.

Аналіз останніх публікацій. Проблему податкових ризиків, аналіз факторів та причин їх виникнення досліджували у своїх роботах Безгубенко О.Ю., Грушко В.І., Мігунова М.І., Циркунова Т.А., Вітлінський В.В., Андрущенко В.Л., Мельник П.В., Опарін В.М., Онищенко В.А., Соколовська А.М., Тимченко О.М., Десятнюк О.М. та ін. Праці зазначених науковців є фундаментом для дослідження джерел виникнення та видів податкових ризиків в діяльності банку.

Безпосередньо питанням визначення та оцінки податкових ризиків присвячені роботи таких науковців як В.В. Вітлінський [1], О.М. Тимченко [2], Т.А. Козенкова [3], Є.Н. Євстїгнєєв [4], С.А. Філін [5], Т.А. Циркунова [6], М.І. Мігунова [7], А.А. Леушев [8].

Мета статті. Незважаючи на досить швидкий розвиток теорії управління ризиками, вона і дотепер містить проблемні питання, пов'язані з оцінкою податкового ризику в умовах невизначеності та обмеженого обсягу інформації. Таким чином, мета статті полягає в поглибленні напрацювання науковців у галузі податкової ризикології, розвитку науково-методичних засад аналізу податкових ризиків банку на основі побудови матриці податкових ризиків.

Результати. Аналіз визначення ризику, розроблених вищезазначеними авторами, дозволяє виявити основні характеристики ризикової ситуації [9]:

- випадковий характер події, невизначеність реалізованого на практиці результату, тобто невизначеність можливості досягнення суб'єктом своїх цілей;
- наявність декількох варіантів розвитку події чи стану середовища, включаючи негативний, пов'язаний з можливістю виникнення збитку, упущеної вигоди, недосягнення суб'єктом своїх цілей. Зазначені варіанти можуть бути як усвідомлюваними, так і не усвідомлюваними суб'єктом. В останньому випадку ризики визначаються як невиявлені;
- можливість визначення ймовірності очікуваних результатів;
- ймовірність виникнення втрат (збитків) чи додаткового прибутку.

Можна сказати, що під ризиком в теорії управління мається на увазі не безпосередньо небезпека, а певний рівень ентропії (величини, що характеризує міру невизначеності системи, міру невизначеності стану або поведінки системи в відповідних умовах, з якою можна спрогнозувати результат) [10]. Для встановлення рівня невизначеності необхідна наявність релевантної інформації, яка дозволяє об'єктивно оцінити ймовірність очікуваного результату. Таким чином, ризик пов'язаний з невизначеністю досягнення суб'єктом своїх цілей, що припускає існування як негативних, так і позитивних відхилень.

Вивчаючи та враховуючи податковий ризик, що пов'язаний з діяльністю банку, необхідно мати чітке уявлення про його діалектичну об'єктивно-суб'єктивну структуру. Об'єктивність податкового ризику ґрунтується на тому, що він існує в силу об'єктивних, притаманних економіці, категорій конфліктності, невизначеності, відсутності вичерпної інформації на момент оцінки та прийняття управлінських рішень. Суб'єктивність податкового ризику зумовлюється тим, що в економіці (бізнесі) та податкових відносинах задіяні реальні люди (державні службовці, управлінські команди, підприємці, інвестори тощо) зі своїм досвідом, психологією, інтересами, смаками, поведінкою, схильністю чи неохочістю до ризику.

Слід відзначити, що податковий ризик необхідно розглядати з економічної та юридичної точок зору. Це зумовлено природою самого податку, який, як відомо, є одночасно і економічним, і правовим явищем.

Через наявність протиріччя в податковому законодавстві дії платників податків можуть трактуватися уповноваженими державними органами як неправомірні – в результаті для перших може виникнути небезпека непередбачених втрат очікуваного доходу або майна. В той же час і держава може виявитися в ситуації, коли вона може недоотримати податкові платежі до бюджету або державні цільові фонди через неточності та протиріччя в податковому законодавстві.

Податковий ризик характеризується і як правовий феномен, адже йдеться про ризик, який виникає в результаті того, що угоду між учасниками неможливо виконати відповідно до юридичних вимог чинного законодавства.

З точки зору банківського погляду податкові ризики розглядаються як операційні ризики або ризики події, тобто як потенційний ризик для існування банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи внутрішнього контролю або неадекватність інформаційних технологій і процесів оброблення інформації з точки зору керуваності, універсальності, надійності, контрольованості і безперервності роботи.

Враховуючи вищевикладене, податковий ризик як економічна категорія відображає характерні особливості податкових відносин, які виражаються в об'єктивно існуючих невизначеності та конфліктності, притаманних процесам управління та прийняття рішень в сфері оподаткування, та супроводжуються можливими загрозами та невикористаними можливостями для учасників податкових відносин.

Податковий ризик з точки зору менеджменту банку є невизначеністю у досягненні банком поставлених цілей, що припускає існування як негативних, так і позитивних відхилень внаслідок здійснення фінансово-господарської, в тому числі і податкової, діяльності.

При виборі способів та методів оцінки податкових ризиків необхідно в першу чергу враховувати обставини, пов'язані з отриманням необхідної інформації для

ухвалення відповідних рішень.

Залежно від повноти інформації, що є підставою для прийняття рішень, методи оцінки податкових ризиків можна умовно об'єднати в три групи з урахуванням наступних умов:

- визначеності, коли інформація про ризикову ситуацію досить повна, наприклад у вигляді бухгалтерського балансу, звіту про фінансові результати і т.д.;
- часткової невизначеності, коли інформація про ризикову ситуацію існує у вигляді частоти прояву ризикових подій;
- повної невизначеності, коли інформація про ризикову ситуацію повністю відсутня, але є можливість залучення фахівців і експертів для часткового зменшення ступеня невизначеності.

Відповідно до наявності та обсягів необхідної інформації обираються методи та показники, що можуть бути застосовані для оцінки величини податкового ризику банку (табл. 1).

Таблиця. Порядок вибору показників для оцінки податкового ризику банку

Наявність інформації	Методи	Показники	Характеристика показників
Достатній обсяг інформації для прийняття рішень	Розрахунково-аналітичні	Абсолютні показники	Характеризують наслідки ризикових подій безпосередньо у вартісному (грошовому) або матеріально-речовому вираженні
		Відносні показники	Характеризують величину можливих втрат, співвіднесених з відповідною базою, за яку приймаються майновий стан, або загальні витрати ресурсів, або очікуваний дохід (прибуток)
		Середні	Узагальнюючі показники, які відображають фактори податкових ризиків
Інформація часткова, наявність певного обсягу початкової інформації	Методи теорії ймовірності	Показники ймовірності, точковий прогноз ризику, інтервальна оцінка ризику	Є мірою можливості настання ризикової події і її наслідків. Розрахунки, як правило, здійснюються на основі частоти ризикової події.
	Статистичні методи	Середні значення очікуваного результату, варіація рівня ризику, дисперсія ступеня ризику, середнє квадратичне відхилення, коефіцієнт варіації	Є мірою середніх очікуваних значень результатів діяльності та можливих їх відхилень. Ця група показників є, як правило, параметрами відповідних законів розподілу випадкових результатів ризикової події.
Інформація повністю відсутня	Експертні та графічні методи, евристичні правила прийняття рішень	Суб'єктивні судження, показники як такі відсутні	Надають корисну інформацію для зниження ступеня невизначеності і допомагають прийняти обгрунтоване ризикове рішення

Таким чином, зменшення обсягу початкової інформації про зовнішнє середовище ускладнює оцінку рівня податкового ризику за рахунок скорочення можливостей і зниження достовірності отриманих результатів аналізу.

Виходячи із вищенаведеного, для удосконалення інструментарію аналізу та оцінки рівня податкового ризику для банку в умовах невизначеності та обмеженості інформації пропонуємо застосовувати графічні методи, а саме матрицю податкового ризику. Матриця податкових ризиків розробляється для цілей податкового аналізу в системі оцінки загального рівня впливу фінансових ризиків на діяльність банку.

Першим етапом побудови матриці податкових ризиків є визначення факторів податкових ризиків, які можуть вплинути на результати діяльності у певному періоді. Фактори податкових ризиків, для цілей даного дослідження, пропонуємо поділяти на якісні і кількісні, які потім оцінюються в балах за визначеними банком критеріями. Необхідно відмітити, що в кожній групі присутні як внутрішні, так і зовнішні фактори податкових ризиків.

Критерії оцінювання якісних та кількісних факторів податкових ризиків встановлюються працівниками відділу ризик-менеджменту на основі експертних оцінок за результатами аналізу відповідних факторів за визначений період (від 1 до 10 років в залежності від частоти змін внутрішнього і зовнішнього середовища банку). Далі, за визначеними оцінками знаходиться середньозважена оцінка окремо за кількісними та якісними факторами. Середньозважена оцінка визначається як середньозважена арифметична суми оцінок, зважених за ступенем значимості окремого фактора в кожній групі факторів.

При цьому ступінь значимості окремого фактора визначається працівниками відділу ризик-менеджменту за наступною шкалою коефіцієнтів:

- 0 – несуттєвий ризик;
- 0,25 – ризикова ситуація не виникне;
- 0,5 – про можливість виникнення ризикової ситуації не можна сказати напевно;
- 0,75 – ризикова ситуація швидше за все виникне;
- 1 – ризикова ситуація виникне обов'язково.

Для кожного банку ступінь значимості одного й того ж фактора буде різною і визначатиметься залежно від обсягу активів, капіталу, масштабів діяльності тощо.

На наступному етапі, за результатами середньозважених оцінок факторів будується матриця податкових ризиків. Матриця податкових ризиків складається з чотирьох секторів, кожен з яких відповідає відповідному рівню податкового ризику. За допомогою визначення середньозважених оцінок знаходиться точка перетину і визначається сектор матриці та відповідний рівень податкового ризику для банку. Залежно від визначеного сектора матриці ризиків оцінюється рівень податкового ризику банку і розробляються відповідні заходи щодо мінімізації або усунення тих чи інших факторів (табл. 2).

Таблиця 2. Рівень податкового ризику банку відповідно до сектору матриці податкових ризиків

Сектор	Рівень ризику	Заходи	Рівень управління
1	мінімальний	контроль виконання податкових планів банку, коригування не здійснюється	оперативний – відділи, що займаються податковою діяльністю, та відділ ризик-менеджменту
2	допустимий	виявлення та усунення причин виникнення ризику, застосування упереджувальних заходів щодо мінімізації впливу ризиків, коригування не здійснюється	
3	контрольований	коригування фінансових і податкових планів та бюджетів податкових витрат	тактичний – керівники філій та бізнес-напрямків
4	критичний	перегляд методики податкового планування та критеріїв оцінки факторів податкових ризиків	стратегічний – директори департаментів, правління банку

Виходячи із результатів побудови матриці податкових ризиків та визначивши рівень управління податковими ризиками, визначаються подальші дії та заходи щодо мінімізації податкових ризиків або покриття втрат.

Таким чином, запропонована методика оцінки рівня податкового ризику на основі побудови матриці податкових ризиків дає змогу виявити сфери підвищеного ризику для банку та розробити відповідні заходи щодо їх мінімізації.

За запропонованою методикою визначимо рівень податкового ризику для I групи банків за класифікацією НБУ. Дана група станом на 01.01.2011 р. включає 17 найбільших банків України за обсягами активів, зобов'язань та капіталу.

Оцінку податкових ризиків для порівняння проведемо за 2008 та 2010 роки, оскільки з другого кварталу 2011 року згідно до Податкового Кодексу України розрахунок величини податку на прибуток буде здійснюватися за ставкою 23 %, що є суттєвим фактором зміни обсягів податкових витрат з податку на прибуток банку. Поряд із зміною ставки податку на прибуток, з 01.01.2011 р. введено єдиний соціальний внесок, що також спричиняє суттєві зміни в структурі податкового і бухгалтерського обліку та складанні податкової і фінансової звітності. За 2009 рік проведення оцінки податкового ризику вважаємо недоцільним, оскільки результат діяльності банківської системи мав від'ємне значення, та супроводжувався високими високим ринковим ризиком та ризиком ліквідності.

Після визначення середньозважених оцінок якісних та кількісних факторів податкового ризику за кожним із визначеної групи банком, побудуємо матрицю податкових ризиків. Порядковий номер кожного банку відповідає точці перетину середньозважених оцінок за кількісними і якісними факторами податкового ризику, нанесених на матрицю податкових ризиків. Матриця податкових ризиків для I групи банків України у 2008 році виглядає наступним чином (рис. 1).

Як бачимо, більшість банків знаходиться в секторі «1», який відповідає мінімальному рівню податкового ризику. До банків, які потрапили до даного сектору, відносяться ПАТ «ПриватБанк», ПАТ «Укрексімбанк», ПАТ «Ощадбанк», ПАТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ «Фінанси та кредит», ПАТ «Промінвест» та ПАТ «ОТП Банк».

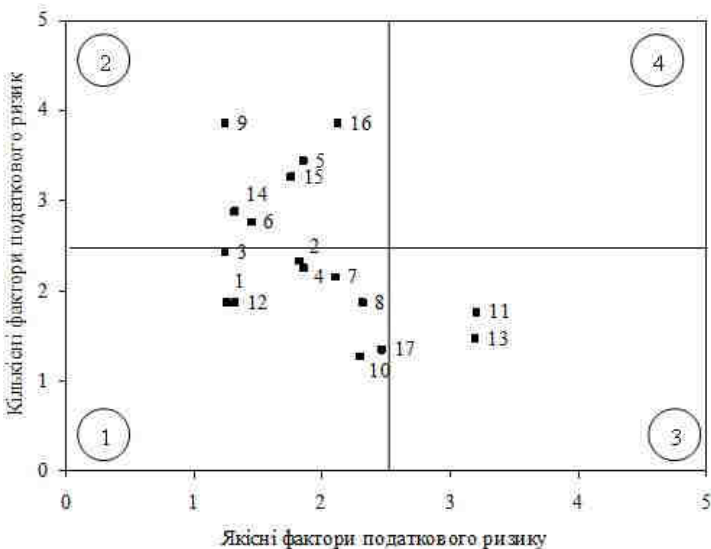

Рисунок 1. Матриця податкових ризиків для банків першої групи за класифікацією НБУ у 2008 році

Із розрахованих значень оцінки факторів ризику перелічені банки мають досить високий рівень організації облікового процесу та кваліфікації працівників, ефективно здійснювали управління податковими платежами та витратами.

До «2» сектору матриці з допустимим рівнем ризику потрапили банки, які мають недоліки у податковому плануванні та податковому аналізі. До таких банків відносяться ПАТ «Альфа-Банк», ПАТ «Банк Форум» та ПАТ «Кредитпромбанк».

Також, ще два банки потрапили до сектору «3» з контрольованим рівнем ризику – ПАТ «Перший український міжнародний банк» та ПАТ КБ «Надра». Оцінка факторів податкових ризиків дозволила виявити недоліки з питань організації податкового обліку та якості внутрішніх нормативних документів банку.

Побудуємо матрицю податкових ризиків за підсумками 2010 року для банків першої групи, яка представлена на рисунку 2.

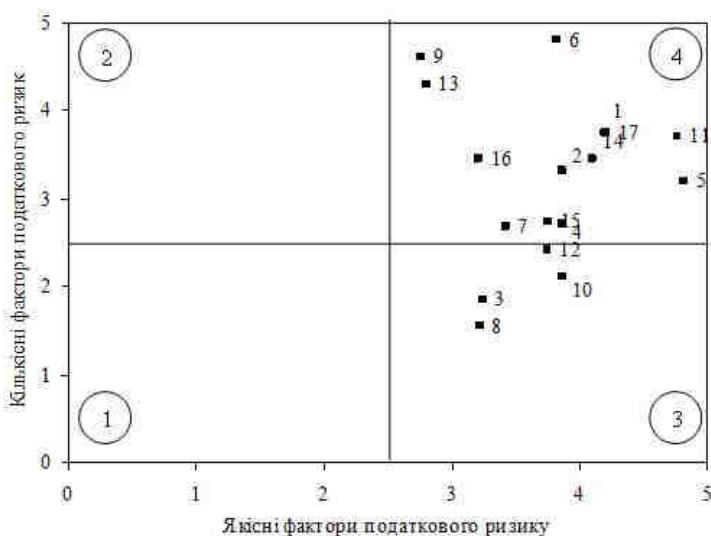

Рисунок 2. Матриця податкових ризиків для банків першої групи за класифікацією НБУ у 2010 році

З матриці за 2010 рік можна зробити висновки, що більшість банків першої групи потрапили до сектору «4» з критичним рівнем ризику. Управління податковим ризиком здійснюється на стратегічному рівні і передбачає перегляд внутрішніх нормативних матеріалів щодо здійснення податкової діяльності, а також перегляд методики проведення податкового планування та аналізу.

При проведенні оцінювання даних банків ми виявили значний вплив зовнішніх факторів податкового ризику, пов'язаних із наслідками фінансової кризи.

Кілька банків, таких як ПАТ «Ощадбанк», ПАТ «ВТБ Банк», ПАТ «Приватбанк» та ПАТ «УкрГазбанк», потрапили до сектору «3» матриці податкових ризиків з контрольованим рівнем ризику.

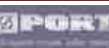
Висновки. Отже, за результатами проведеного дослідження рівня податкового ризику банків першої групи на класифікацією НБУ можна зробити висновки, що у 2008 році обрані для дослідження банки досить ефективно проводили управління податковою діяльністю, незважаючи на економічну ситуацію в країні в кінці року. За розрахунками за 2010 рік внаслідок впливу непрямих зовнішніх факторів, пов'язаних з мінімізацією негативних наслідків фінансової кризи, рівень податкового ризику для першої групи банків і для банківської системи в цілому значно зріс.

Таким чином, запропонована методика побудови матриці податкових ризиків дозволяє виявити причини виникнення податкових ризиків, розробити програму необхідних заходів щодо здійснення податкової діяльності та мінімізувати вплив податкового ризику на діяльність банку.

Список використаних джерел

1. Вітлінський В.В. Джерела і види податкових ризиків, їх взаємозв'язок / В.В. Вітлінський, О.М. Тимченко // *Фінанси України* (укр.). – 2007. – № 3. – С. 132-140.
2. Тимченко О.М. Податковий менеджмент : навчально-методичний посібник / О.М. Тимченко. – К. : КНЕУ, 2001. – 150 с.
3. Козенкова Т.А. Налоговое планирование на предприятии / Т.А. Козенкова. М. : А и Н, 2005. – 562 с.
4. Евстигнеев, Е.Н. Основы налогового планирования / Е.Н. Евстигнеев. – 1-е издание. – СПб. : Питер, 2004. – 288 с.
5. Филин С.А. Финансовый риск и его составляющие для обеспечения процесса оценки и эффективного управления финансовыми рисками при принятии финансовых управленческих решений / С.А. Филин // *Финансы и кредит*. – 2002. – № 3. – С. 21-31.
6. Цыркунова Т.А. Налоговые риски: сущность и классификация / Т.А. Цыркунова, М.И. Мигунова // *Финансы и кредит* (рус.). – 2005. – № 33. – С.48-53.
7. Мигунова М.И. Методика формирования экспертной оценки значимости налоговых рисков / М.И. Мигунова, Т.А. Цыркунова // *Финансовый менеджмент* (рус.). – 2007. – № 2. – С.93-105.
8. Леушев А.А. Методологические подходы к анализу и управлению налоговыми рисками / А.А. Леушев // *Финансы и кредит* (рус.). – 2007. – № 17. – С. 39-44.
9. Коломієць Г. Податкові ризики: сутність та класифікація / Г. Коломієць // *Ринок цінних паперів*. – 2009. – № 6. – С. 27-33.
10. Большой экономический словарь : 25 000 терминов / ред. А.Н. Азрилиян. – 6-е изд., доп. – Наукове видання. – М. : Ин-т новой экономики, 2004. – 1376 с.

Стаття надійшла до редакції 13.09.2011 р.

ТОВ "ДКС Центр"